

KAPRONCZAY KÁROLY – SZEMKEŐ ENDRE: BETEGÁPOLÁS A MAGYAR SZABADSÁGHARC IDEJÉN¹

**Digitalizálták a Magyar Tudománytörténeti Intézet és a Semmelweis Orvostörténeti
Múzeum, Könyvtár és Levéltár munkatársai, Gazda István vezetésével
Közreműködött: Szállási Árpád**

Az 1848/49-es magyar szabadságharc idején a Honvédelmi Minisztérium talán Európa legkorszerűbb elveken alapuló betegápolását teremtette meg, bár ez a honvédség szervezésével és az egészségügyi szolgálat átszervezésével függött össze. 1848 őszén, a honvédség megszervezésének idején a betegápolás (a kórápolás) kérdése csupán másodrendű feladat volt a honvédorvosi kar és a tábori kórházi hálózat felállítása mellett. Az új honvédség, kezdetben, a betegápolás kérdésében, a már hagyományos katonai gyakorlat mellett foglalt állást, így polgári személyekből és idősebb nemzetőrökből alakította ki kórápolói gárdáját. Stáhly Ignác, a honvédorvosi kar főnöke, első szemléje során lehangoló állapotokat talált: például 1848 novemberében csak saját fizetéséből biztosított „különdíj” ellenében tudta visszafogni a kórápolókat, nehogy a kitört kolera elől elhagyják szolgálati helyüket. Stáhly, éppen a betegápolók szakképzetlensége miatt, bízta meg Eckstein Ferencet, hogy a polgári és katonai kórházak ápolói részére külön-külön tanfolyamot szervezzon. A polgári és katonai egészségügy szétválasztása után Stáhly Ignác már csak a katonai betegápolók részére kért engedélyt Kossuth Lajostól, az Országos Honvédelmi Bizottmány elnökétől. Az engedély szerint Eckstein Ferenc irányítása mellett a Szvetenay utcai tábori kórházban indult volna meg a katonai kórápolói tanfolyam, amelyen a külön idevezényelt honvédeken kívül részt vehettek a katonai szolgálatot vállalt sebészhallgatók is.²

A betegápolás kérdése a Honvédelmi Minisztérium VII. (orvosi) osztálya feladatkörébe tartozott, amelynek élén Stáhly Ignác 1848 őszén megszervezte a honvédorvosi szolgálatot, elindította a tábori kórházak szervezését, megnyitotta hadiorvosi tanfolyamot, meghatározta a tábori (honvéd) orvosok és beosztottjaik munka- és feladatkörét. Valójában még a szervezés folyt, amikor 1848. december elsején Windisch-Grätz csapatai átlépték a határt és megindultak Pest irányába. A visszavonuló honvédség feladta Pest-Budát és a Tisza vonalán rendezkedett be védelemre. A Debrecenbe áttelepült kormányt Stáhly Ignác – idős kora és betegsége miatt – nem követhette. Stáhly utódlásában Kossuth Lajos és Mészáros Lázár hadügyminiszter Flór Ferenc mellett döntött, aki 1849. január 22-én átvette az osztály és a honvédorvosi kar irányítását. Flór és Stáhly tevékenységének összehasonlításánál új jelenségként figyelhetjük meg, hogy míg Pesten az orvosi kar megszervezése és a kórházi rendszer kijelölése volt a cél, addig Debrecenben – a meglevő alapok továbbfejlesztése mellett – főleg a betegellátás tárgyi és személyi feltételeinek biztosítására törekedtek. 1849 tavaszán a három láncban megszervezett tábori kórházak számára biztosították a szükséges felszerelést, szabványosították a műszerezettséget, a szervezett kórházi élet érdekében kiadták a szolgálati és működési szabályzatot, amely – a pontos ügymenet, a kórházi rend és adatszolgáltatás mellett – már részletesen szólt a betegápolók kötelmeiről is. E

¹ Forrás: Kapronczay Károly – Szemkeő Endre: A magyar ápolónőképzés kezdetei. A magyar szabadságharc betegápolása. = Communicationes ex Bibliotheca Historiae Medicae Hungarica 102–104 (1983) pp. 185–190.

² Zétény Győző: A magyar szabadságharc honvédorvosai. Bp., 1948. p. 37.; MOL H 2. (Honvédelmi Bizottmány) 1848/6042.

szerint a betegápolásra biztosított katonai és polgári személyek a tábori kórház parancsnoka alá tartoznak, fegyelmi előljárójuk és szakmai felügyelőjük, és a kórápolók kiképzéséről is ő gondoskodik.³

Flór felfogása szerint, rendkívüli pazarlásnak minősült a csapatszolgálatra alkalmas honvédek kórházi foglalkoztatása. Természetesen, orvosi bizonyítvány alapján, a gyenge fizikumúakat, az időseket és a lábadozókat állandó vagy ideiglenes szolgálatra a kórházi munkára vezényelték, de gyakran foglalkoztattak hadifogoly orvosokat és betegápolókat is. Szakmai kiképzésük rendkívül nehézkes és hosszadalmas volt, így 1849 februárjában – a honvédorvosok rang- és fizetési ügyeinek rendezésekor – felállították az egészségügyi állomány negyedik csoportját, az ún. „orvos segédeket”, akik emelt zsolddal, de rendfokozat nélkül, kórházi betegápolóként működtek volna. E szolgálatra a sebészhallgatókat és az alsóbb évfolyamú orvosokat szemelték ki, de az előléptetési lehetőségek kizárásának ténye távol tartotta e szolgálattól a szakmailag alkalmas sebész- és orvoshallgatókat, akik inkább csapatszolgálatra jelentkeztek.⁴

A Honvédelmi Minisztérium VII. osztálya által 1849 tavaszán kidolgozott újabb javaslatok a betegápolás területén jóval megelőzték saját korukat, hasonló jellegű javaslatokra Európában 10–20 évvel később került csak sor. Kossuth javaslatára a nők és a társadalom öntevékeny erejét mozgósították a betegápolás érdekében, valamint különböző jótékonyági akciók szervezésével kívánták a honvédség kórházi felszerelését és készleteit kiegészíteni. E mozgalom jellegében, és a társadalom különböző rétegeinek jótékonyági célok érdekében történő mozgósítása szempontjából, valóban a közel húsz esztendővel később kezdődő vöröskeresztes mozgalom előfutára volt, csak azzal a lényeges különbséggel, hogy a Dunant-féle vöröskereszt-szervezet az államokat kívánta megnyerni eszméik érdekében, míg a magyar szabadságharc idején a kormány irányítása alatt történt a társadalom mozgósítása.

1849 februárjában az Önkéntes Nőegylet elnöknője, Kossuth Lajos felesége, felhívással fordult a magyar nőkhöz, hogy tépéshez alkalmas lepedőket gyűjtsenek, fehérnemű és ágynemű gyűjtéssel és vásárlással egészítsék ki a honvédség kórházait.⁵ Raktárakat és elosztással foglalkozó bizottságokat létesítettek, önkénteseket toboroztak a honvédségi kórházak élelmezésének és tisztaságának biztosítására, segédkeztek a betegek gondozásában. Flór Ferenc nagy lehetőséget látott a nők önkéntes munkájának felhasználásában, s nézetével Kossuth Lajos is egyetértett. Igaz, a honvédorvosi kar részéről ellenzésbe ütközött, sokan joggal vagy jogtalanul kételkedtek a nők eredményes munkájában, viszont bevonásuk a betegápolásba és a kórházi munkába rendkívül enyhítette a súlyos helyzetet.⁶ Flór Ferenc is a nők kórházi tevékenységét csak a frontvonalak mögött képzelte el, míg az arcvonalak közelében továbbra is férfi betegápolókra kívánt támaszkodni. E kettősség jellemezte a későbbiekben is a magyar szabadságharc betegápolását.

A kormány a nők betegápolási feladatokba való bevonását 1849. április 16-án ismerte el, amikor Kossuth Lajos országos főápolónővé nevezte ki Meszlényiné Kossuth Zsuzsannát, legfiatalabb nőtestvérét.⁷ Ezzel egy időben meghatározta a főápolónő feladatát és a kórházparancsnokoknak az önkéntes ápolónőkkel kapcsolatos kötelmeit. A kórházparancsnokok kötelesek lettek az önkénteseket foglalkoztatni, ápolási munkára kiképezni. A főápolónő felügyelete alá helyezték a kinevezésekor életre hívott Országos Kórodai Főápolónői Intézetet, amely külön raktárkészletekkel és az ápoláshoz szükséges felszerelésekkel (ágyak, ágyneműk, kötszerek stb.) rendelkezett. Az Intézet gondoskodott az önkéntesek elosztásáról, intézte az egyes

³ Kapronczay Károly – Szemkeő Endre: Kossuth Zsuzsanna országos főápolónő működése az 1848–1849. évi szabadságharcban. = Honvédorvos, 1979. pp. 133–141.

⁴ Közlöny, 1849. április 21. 85. sz.

⁵ Magyar Országos Levéltár (MOL) 1848–1849. minisztériumi levéltár, Honvédelmi Minisztérium Egészségügyi Osztály (H 85.) 1849/708 – Kossuth Lajosné felhívása.

⁶ MOL H 85. 1849/2878. H. – Töltényi János feljegyzése.

⁷ MOL Országos Honvédelmi Bizottmány, kormányzóelnöki ált. iratok (H 2) 1849/5697.e. – Kossuth Zsuzsanna főápolónői kinevezése.

kórházak igényeinek kielégítését, a raktárkészletek elszállítását, érdekvédelmet gyakorolt beosztottjaiért a kórházakkal és a honvédorvosi karral szemben.⁸

A nők ápolási munkába való teljes bevonása valójában csak 1849 áprilisában kezdődött meg, az addig szórványos jelenséget ezután intézményesítették. Igaz, a férfiápolókat továbbra is megtartották, sőt Kossuth Zsuzsanna is egészségesnek tartotta a két nem egyidejű és egy helyen történő alkalmazását.⁹ A nők mozgósítását többek között a már említett Országos Nőegylet is intézte, saját kebelén belül ápolónői szakosztályt létesített. Természetesen az új gyakorlat nem ment zökkenők és súrlódások nélkül, éppen ezért 1849 júniusában úgy intézkedtek, hogy a női ápolók felettese az egyes kórházakban működő főápolónő, míg a férfi ápolók előjárója az őrmesteri rangú sebész lett.

Az új rendszer alig fél év alatt alakult ki, és 1849 júniusában már megérett szakképzé-sük megoldása is. Balassa János 1849. június 13-án javasolta Lumniczer Sándornak, a honvédorvosi kar új főnökének, hogy a Pesten meginduló honvédorvosi tanfolyammal egy időben szervezzék meg a féléves kórápolói tanfolyamot is.¹⁰ Ezen elsősorban férfiak vettek volna részt, míg Barna Ignác az önkéntes ápolónők kiképzését szorgalmazta, a Honvédelmi Minisztérium VII. osztályán.¹¹ Ő egyéves tanfolyamot javasolt, az oktatást részben képzett orvosokra, részben – betegápolás gyakorlatában – az Irgalmas nővérekre kívánta bízni. A részletes tantervet végül Gaál Gusztáv törzsorvos 1849. július 26-án terjesztette Lumniczer Sándor elé, amelyben – indoklással együtt – kidolgozta a férfi és női jelöltek elméleti és gyakorlati kiképzésének folyamatát.¹² Ez bonctani, gyógytani, hadisebészeti, ápolás- és gyógyszerismereti vonatkozásokat tartalmazott. Az elméleti képzés félévig, a gyakorlati felkészítés 6–10 hónapig tartott volna. A végzéskor a jelöltek vizsgabizottság előtt számoltak be tudásukról, amelyről bizonyítványt kaptak volna. Sajnos a tanfolyam megindítására – a katonai helyzet súlyosbodása és a fegyverletétel miatt – már nem kerülhetett sor, Balassa János és Gaál Gusztáv tervezete nem nyerhetett nyilvánosságot, csak az elmúlt évtizedek kutatásai emelték ki a feledésből.

⁸ MOL H 85. 1849/1347, 1394 – Országos Kórodai Főápolónői Intézet létrehozása.

⁹ MOL H 85. 1849/2436 – Kossuth Zsuzsanna az ápolónők alkalmazásáról.

¹⁰ Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár (SOMKL) 77.66. – Balassa János javaslata kórápolói tanfolyam megszervezésére.

¹¹ Lásd Zétény id. művét (p. 94.).

¹² MOL H 85. 1849/2421 – féléves kórápolói tanfolyam tantervjavaslata.